

UDK 17.026.1/4:27-662(497.5)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30. 4. 2010.
Prihvaćeno: 28. 5. 2010.

DESOLIDARIZACIJA HRVATSKOGA DRUŠTVA

Stjepan BALOBAN

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
stjepan.baloban@zg.t-com.hr

Gordan ČRPIĆ

Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve
Heinzlova 5, 10 000 Zagreb
censoc@zg.t-com.hr

Ivan ŠTENGL

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
stengli@theo.kbf.hr

Sažetak

Autori kompariraju rezultate dvaju empirijskih istraživanja u sklopu projekta Europsko istraživanje vrednota (1999. i 2008.) u odnosu na (ne)prisutnost solidarnog ponašanja u hrvatskom društvu. Nakon uvoda, u kojem se ukazuje na teološki doprinos znanstvenom proučavanju solidarnosti u hrvatskom društvu i na izostanak temeljitijeg proučavanja solidarnosti u hrvatskoj civilnoj literaturi, slijedi prema postavljenim hipotezama analiza rezultata.

U četiri točke, a na osnovi dobivenih rezultata za Hrvatsku, analizira se socijalna distanca, odnos između liberalnog i etatističkog modela odgovornosti u društvu, spremnost na pomoć te percepcija hrvatskih građana o tome koliko Crkva odgovara na socijalne probleme i potrebe ljudi.

U opširnijem zaključku pokazuje se da su postavljene hipoteze uglavnom dokazane. Rezultati pokazuju da je u Hrvatskoj došlo do smanjenja socijalne distance samo je pitanje u kojoj mjeri, a u kojoj mjeri je ipak riječ o povećanoj indiferentnosti? Potvrđuje se također druga hipoteza, to jest da Hrvati traže veću zaštitu i angažman države.

Rezultati istraživanja pokazuju da se hrvatsko društvo desolidarizira, a u vremenu pojačanja krize daljnje slabljenje solidarnosti u Hrvatskoj može biti višestruko problematično. I na kraju potvrđuje se i četvrta hipoteza da se nastavlja pad povjerenja hrvatskih građana u to da Crkva daje adekvatne odgovore na socijalna pitanja i probleme u Hrvatskoj. Usprkos trendu smanjenja solidarnosti u hrvatskom društvu i povećanja negativnih posljedica sveopće krize, Crkva preko svojega socijalnog nauka može biti učinkovitija kako u crkvenom okruženju tako i u društvu, osobito po interdisciplinarnoj dimenziji kojom se preko socijalnog nauka može doprinijeti većoj suradnji svih važnih čimbenika u društvu za opće dobro.

Ključne riječi: solidarnost, desolidarizacija, socijalna distanca, spremnost na pomoć, Crkva i socijalni problemi, socijalna zaštita.

Uvod

U radu pod naslovom *Desolidarizacija hrvatskoga društva* komparirat ćemo dva istraživanja u sklopu projekta European Values Study i to EVS – 1999. i EVS – 2008. Zanima nas je li u hrvatskom društvu u devet godina došlo do promjene u odnosu na solidarno ponašanje!

U posljednja tri desetljeća u hrvatskom društvu su se dogodile značajne promjene. S jedne strane, riječ je o vanjskim, vidljivim, promjenama poput prelaska iz komunističkog u demokratski sustav, obrambenog Domovinskog rata te utjecaja globalizacije i novije svjetske krize na gospodarski, ali i sveukupni društveni život u Hrvatskoj. S druge strane, u hrvatskom društvu zbivaju se, na prvi pogled, »nevidljive promjene« koje se odnose na način života i ponašanja ljudi i na njihove međusobne odnose kao i na odnose među pojedinim društvenim skupinama i organizacijama civilnoga društva. O onim vanjskim, vidljivim, promjenama u Hrvatskoj se govori i raspravlja, a ne nedostaju i znanstvena istraživanja i interdisciplinarne rasprave. To je i razumljivo jer je dio Hrvata zbog agresorskog rata morao mijenjati način života i 'počinjati od početka', a uslijed nemoralnih i kriminalnih postupaka u pretvorbi i privatizaciji vlasništva te globalizacijskih procesa, a u novije vrijeme i sveopće svjetske krize, sve više je nezaposlenih i »prezaduženih« što snažno utječe na sveukupan način života.

O onim nevidljivim, a za budućnost pojedinca, obitelji, pojedinih skupina te cijeloga hrvatskoga naroda prevažnim, unutarnjim promjenama manje se govori i raspravlja.

Postoji u hrvatskom društvu područje promjena, koje se brzo događaju, a o njima se malo vodi računa kako na teoretsko-znanstvenoj tako i na

praktičnoj razini. To je područje koje obuhvaća *etičko-socijalne promjene* u načinu života Hrvata i hrvatskih građana. Riječ je, prije svega, o *solidarnom ili nesolidarnom ponašanju* na osobnoj i široj društvenoj te institucionalnoj razini. Listajući hrvatsku civilnu literaturu koja se bavi socijalnom problematikom, susrećemo se s temama poput socijalne politike, siromaštva, socijalnog rada ili teških problema u gospodarstvu koji imaju kao posljedicu sve veću nezaposlenost i socijalnu isključenost. Osim toga, u hrvatskoj civilnoj literaturi tematizirala se i odnos prema religiji, odnosno utjecaju vjere, Crkve i kršćana u javnom životu.¹ Međutim, dosad je u hrvatskoj javnosti, kako društvenoj tako i crkvenoj, izostala značajnija rasprava o solidarnosti, socijalnoj distanci, o spremnosti na pomoć, kako osobnoj tako i međusobno, udruga civilnoga društva, a posebno o solidarnosti s onim skupinama koje su u velikoj materijalnoj ili nekoj drugoj nevolji. Dobiva se dojam, koji je previše očit da bi ga se smjelo ignorirati, a to je da se rješenje 'gotovo svih problema' u Hrvatskoj očekuje od 'viših instancija', uglavnom od države. Mogu li hrvatski intelektualci prvi prevladati 'ostatke bivšega komunističkog mentaliteta' i, vodeći računa o promjenama u Hrvatskoj i u svijetu potaknuti na nužno potrebne promjene u načinu života, poslovanja i uopće na aktiviranje onih unutarnjih čovjekovih kreativnih snaga bez kojih se teško mogu očekivati stvarne promjene nabolje u Hrvatskoj!

Tematika solidarnosti kao i odnos solidarnosti i općega dobra te važnost supsidijarnog ponašanja od velikog su značenja za potrebne promjene nabolje u razvoju hrvatskoga društva.

Polazeći od takve, specifično hrvatske situacije, a na temelju bogate tradicije socijalnog nauka Katoličke crkve, hrvatski teolozi daju svoj doprinos analizi etičko-socijalnih promjena u načinu života Hrvata i hrvatskih građana. Najprije u sklopu različitih znanstvenih projekata i empirijskih istraživanja,²

¹ O spomenutim temama postoji kvalitetna literatura hrvatskih autora. Zbog brojnosti autora i djela ne navodimo ih pojedinačno. Za primjer uključenosti hrvatske znanstvene zajednice u socijalnu problematiku razvoja hrvatskog društva spominjemo znanstveni časopis *Revija za socijalnu politiku* Pravnog fakulteta, Studijskog centra socijalnog rada Sveučilišta u Zagrebu, koji uz domaće autore omogućuje i potreban uvid u ono što se događa u Europi i svijetu.

² U projektu Socijalni susreti mladih znanstvenika Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK-e, objavio je knjigu: Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ (ur.), *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2004. Unutar projekta Praćenje siromaštva u Hrvatskoj (2002. – 2005.), Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK-e i Hrvatskog Caritasa (voditelj Stjepan Baloban), provedeno je empirijsko istraživanje (od 18. ožujka do 1. travnja 2004.) i održana međunarodna znanstvena konferencija pod nazivom *Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi* (Zagreb, 14. i 15. X. 2005.). U *Izjavi za javnost* sudionici Konferencije su naglasili: »Empirijska istraživanja pokazuju visoku razinu osobne solidarnosti u Hrvatskoj a nisku razinu društvene solidarnosti. Visoka razina osobne solidarnosti dobar je temelj za razvoj društvene solidarnosti, koja je uvjet za rješavanje nagomilanih

a od 2002. godine znanstveno-istraživačkim projektom Teološko fundiranje solidarnosti u hrvatskom društvu³ u interdisciplinarnoj suradnji s kolegama drugih znanstvenih disciplina ponudili su hrvatskoj crkvenoj i društvenoj javnosti teološki fundiranu raspravu o različitim vidovima solidarnosti.⁴ Tako se prvi put u Hrvatskoj znanstveno-istraživački obrađuje pojam i značenje solidarnosti prvenstveno s teološke strane, a u samom projektu bilo je i interdisciplinarnih pokušaja.⁵

Izvršna podloga za širu interdisciplinarnu raspravu o solidarnosti u Hrvatskoj mogu biti u projektu obrađene teme, kao na primjer *Porijeklo i sadržaj pojma »solidarnost« te Međudnos solidarnosti i općega dobra u Hrvatskoj*.⁶ Konkretnan pogled na problematiku rada i solidarnosti u Hrvatskoj pronalazimo u članku *Fleksibilizacija rada i novi oblici solidarnosti u Hrvatskoj*,⁷ a o značenju solidarnosti u bioetičkim raspravama govori članak *Solidarne dimenzije bioetičkih izazova u hrvatskom društvu*.⁸

Na ovaj način hrvatski teolozi nude svoju suradnju za širu društvenu raspravu o mogućnostima i zaprjekama primjene solidarnosti na različitim područjima javnog života u Hrvatskoj. Podlogu za takvu suradnju pronalaze u poticajima i pozivima na interdisciplinarnu suradnju, koji dolaze iz socijalnog nauka Crkve. Prema papi Ivanu Pavlu II. socijalni nauk Crkve »posjeduje važnu interdisciplinarnu dimenziju. Kako bi se jedinstvena istina o čovjeku bolje utje-

neriješenih socijalnih pitanja«, Stjepan BALOBAN – Silvija MIGLES, Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi. Međunarodna znanstvena konferencija, Zagreb, 14. i 15. listopada 2005., u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 5, 1187.

³ Projekt (broj 0203007) pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: Stjepan Baloban) odobrilo je Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa Republike Hrvatske (2002. – 2006. godine).

⁴ U prvom dijelu istraživači su obradili pojam solidarnosti pod teoretskim vidom (usp. tematski broj *Bogoslovske smotre*: Teološko fundiranje solidarnosti u hrvatskom društvu, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2. U drugom dijelu Projekta istraživači su se pozabavili mogućnostima konkretizacije solidarnosti; usp. tematski broj *Bogoslovske smotre*: Tražanje za solidarnošću u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 5.

⁵ Usp. Gordan ČRPIĆ – Melanija STRIKA, Nacrta za istraživanje solidarnosti u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2, 477-491; Melanija STRIKA, Perspektive međudnosa solidarnosti, povjerenja i dobrovoljnosti u hrvatskom društvu, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 5, 1153-1174.

⁶ Riječ je o dvama radovima Špire Marasovića; usp. *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2, 353-376 i *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 5, 991-1018. U prvom se temeljito obrađuje sam pojam i sadržaj solidarnosti, a u drugom se na temelju provedenih empirijskih istraživanja konstatira kako su u Hrvatskoj i solidarnost i opće dobro vrlo slabo razvijeni.

⁷ Kao poznavatelj problematike Josip Grbac na temelju određenih empirijskih istraživanja tematizira veoma aktualnu i važnu tematiku; usp. *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 5, 1077-1106.

⁸ O tome raspravlja Tonči Matulić, teolog moralist i poznavatelj bioetičke problematike; usp. *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 5, 1045-1075.

lovala u razne društvene, ekonomske i političke kontekste u neprestanoj mijeni, takav nauk ulazi u dijalog s raznim disciplinama koje se bave čovjekom, objedinjuje u sebi njihove doprinose te im pomaže da se otvore prema širem horizontu u službi pojedine osobe, koja se spoznaje i ljubi u punini svojeg poziva.«⁹

U novim društvenim okolnostima, uvjetovanima sveopćom krizom, tematika solidarnosti u funkcioniranju društva nameće se kao imperativ svim onim znanstvenim disciplinama koje se bave čovjekom i društvom. Kao i na drugim područjima i ovdje je potrebno razlikovati teoretske rasprave o solidarnosti i konkretno shvaćanje, odnosno primjenu solidarnosti u određenom društvu. Empirijska istraživanja mogu biti od velike koristi u analizi solidarnog, odnosno nesolidarnog načina života i ponašanja u jednom društvu. Na temelju tih istraživanja moguće je, ovisno o znanstvenoj disciplini i području zanimanja, tražiti odgovore i predlagati određena rješenja za konkretne situacije. Unutar projekta Europsko istraživanje vrednota pronalazimo određen broj pitanja na temelju kojih se može analizirati problematika solidarnosti.

Na temelju Europskog istraživanja vrednota – 1999., u radu pod naslovom *Solidarnost i socijalna (ne)osjetljivost*¹⁰ rađena je usporedba pojedinih ponašanja s drugim zemljama u kojima je provedeno to istraživanje. Jedan od zaključaka toga rada jest da u Hrvatskoj postoji veoma velika osjetljivost za osobnu solidarnost a znatno niža osjetljivost za institucionalnu solidarnost pod kojom se misli na samoorganiziranje građana za pomoć potrebnima kao i na organizirano davanje za potrebne preko državnih institucija. Drugi znakoviti rezultat jest da religioznost nema toliko značenje u stvaranju ozračja solidarnosti i socijalne osjetljivosti kako bi se to očekivalo s obzirom na religioznost hrvatskih građana. S tim u svezi može se zaključiti da je i duhovnost slabo socijalno orijentirana.¹¹

U ovom radu, pod naslovom *Desolidarizacija hrvatskoga društva*, na osnovi dobivenih rezultata za Hrvatsku, analizira se socijalna distanca, odnos između liberalnog i etatističkog modela odgovornosti u društvu, spremnost na pomoć te percepcija hrvatskih građana o tome koliko Crkva odgovara na socijalne probleme i potrebe ljudi.

⁹ IVAN PAVAO II., *Centesimus annus – Stota godina. Enciklika prigodom stote godišnjice »Rerum novarum«* (1. V. 1991), Zagreb, 1991., br. 59, 66.

¹⁰ Usp. Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ – Ivan ŠTENGL, *Solidarnost i socijalna (ne) osjetljivost*, u: Josip BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Zagreb, 2005., 179-205.

¹¹ Usp. *Isto*, 203-204.

Na temelju dosadašnjih spoznaja možemo postaviti hipoteze unutar kojih ćemo interpretirati dobivene rezultate:

1. U Hrvatskoj je došlo do smanjenja socijalne distance, jer je to socijalno prihvatljivo ponašanje.
2. Očekujemo veće pristajanje uz etatičke modele.
3. U Hrvatskoj je došlo do smanjenja solidarnosti i spremnosti na pomoć buduću da se društvo sve više orijentira pragmatično i egoistično, u smjeru vlastitih postignuća bez pretenzija da se promiče opće dobro.
4. Očekuje se daljnji pad povjerenja u to da Crkva može adekvatno odgovoriti na socijalne probleme u društvu.

1. Socijalna distanca

Socijalna distanca je jedna od standardnih socioloških indikatora kohezije, odnosno podijeljenosti određenoga društva. Velika socijalna distanca prema pojedinim kategorijama ljudi može naznačiti neuralgične točke društva, linije mogućih sukoba, nasilja, socijalne isključenosti pojedinih ljudi i skupina. Riječ je o veoma važnoj informaciji o društvu¹² koja nam omogućuje bolje razumijevanje pojedinih društvenih akcija ili eventualnog osporavanja pojedinih akcija. Prevladavanje socijalne distance nije nimalo jednostavan zadatak, i ne može se riješiti isključivo vanjskim društveno-političkim mjerama. To je složeno pitanje koje zahtijeva pažljivo promatranje i obzirno djelovanje. U empirijskom istraživanju European Values Study¹³ izdvojene su tri vrste skupine ljudi prema kojima se ispitala socijalna distanca na razini tolerancije/netolerancije. Pitanja su bila formulirana na sljedeći način: Koje skupine ljudi ne bi htjeli imati za susjede? Analizirane su sljedeće kategorije: etničke skupine, što je uključivalo neprihvatanje za susjede ljude druge rase, muslimane, useljenike, Židove i ljude s brojnom obitelji. Netolerancija prema uznemirujućim skupinama uključuje ne željeti za susjede: ljude s kriminalnim dosjeom, teške alkoholičare, emocionalno nestabilne osobe, ljude s AIDS-om, ovisnike o drogama i homoseksualce. Ispitala se i distanca prema ekstremistima, a uključivala je samo dvije skupine: ekstremne ljevičare i ekstremne desničare.

¹² Usp. David GOOD, Social distance, u: Brian S. TURNER (ur.), *Cambridge Dictionary of Sociology*, Cambridge, 2006., 573-574; Emory S. BOGARDUS, Measurement of Personal-Group Relations, u: *Sociometry*, 10 (1947.) 4, 306-311; Boris BANOVAC – Željko BONETA, Etnička distanca i socijalna (dez)integracija, u: *Revija za sociologiju*, 37 (2006.) 1-2, 21-46.

¹³ Usp., Wilhemus ARTS – Jacques HAGENNAARS – Loek HALMAN, *The Cultural Diversity of European Unity: Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*, Brill – Leiden – Boston, 2003., 50-51.

U hrvatskoj verziji upitnika dodano je i pitanje distance, tolerancije/netolerancije prema kršćanima.

Tablica 1. *Kategorije ljudi koje ne biste željeli imati za susjede*

U tablici se donose rezultati u postotcima. Riječ je o onim ispitanicima koji su u dva provedena istraživanja (EVS-1999. i EVS – 2008.) spomenuli da određene kategorije ljudi ne bi željeli za svoje susjede.

	1999. (%)	2008. (%)
Osobe s kriminalnom prošlošću	74	69
Narkomane	70	71
Alkoholičare	63	56
Homoseksualce	53	49
Osobe zaražene AIDS-om	51	38
Emocionalno nestabilne ljude	41	35
Rome	39	23
Ekstremne desničare	35	22
Ekstremne ljevičare	34	19
Muslimane	27	17
Doseljenike, strane radnike	22	12
Ljude druge rase	20	14
Židove	18	11
Ljude s brojnom obitelji	15	11
Kršćane	-	6

Na prvi pogled je razvidno da je u periodu između 1999. godine i 2008. godine došlo do značajnog smanjenja socijalne distance prema mnogim kategorijama ljudi, osobito prema osobama zaraženim AIDS-om, emocionalno nestabilnim osobama, političkim ekstremistima te pripadnicima drugih rasa. Relativno visoka socijalna distanca ostala je prema osobama s kriminalnim dosjeom, narkomanima, alkoholičarima i homoseksualcima. To su kategorije ljudi prema kojima u hrvatskom društvu postoji značajna socijalna distanca. Iz ovog rezultata možemo zaključiti da su takva ponašanja i prakse društveno

nepoželjne. Analiza t-testa potvrđuje nalaz koji je evidentan na razini zapažanja. Odnosno, ovom analizom dobivamo statističku potvrdu onoga što je vidljivo na prvoj razini očitavanja rezultata.

Tablica 2. *Analiza razlike aritmetičkih sredina na tvrdnjama o socijalnoj distanci u dvama provedenim istraživanjima, 1999. i 2008. godine (1 »spomenuto«; 2 »nije spomenuto«).*

Aritmetička sredina (prosjek) je označen s »M«

t – rezultat provedene analize

Sig. t – statistička značajnost razlike dvaju uzoraka

Kontrast – razlika između dviju aritmetičkih sredina u dvama provedenim istraživanjima

Tvrdnja	M99	M08	t	Sig. t.	Kontrast
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – osobe s kriminalnom prošalošću	1,26	1,26	-,389	p>0,05	-
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – ljude druge rase	1,80	1,85	-2,873	p<0,05	M ₉₉ < M ₀₈
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – ekstremne ljevičare	1,66	1,79	-7,239	p<0,01	M ₉₉ < M ₀₈
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – alkoholičare	1,37	1,40	-1,449	p>0,05	-
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – ekstremne desničare	1,65	1,76	-5,843	p<0,01	M ₉₉ < M ₀₈
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – ljude s brojnom obitelji	1,85	1,88	-2,261	p<0,05	M ₉₉ < M ₀₈
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – emocionalno nestabilne ljude	1,59	1,61	-1,379	p>0,05	-
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – muslimane	1,74	1,81	-4,468	p<0,01	M ₉₉ < M ₀₈
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – doseljenike, strane radnike	1,78	1,87	-5,663	p<0,01	M ₉₉ < M ₀₈
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – osobe zaražene AIDS-om	1,49	1,58	-4,170	p<0,01	M ₉₉ < M ₀₈
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – narkomane	1,31	1,24	3,607	p<0,01	M ₉₉ >M ₀₈
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – homoseksualce	1,47	1,46	,456	p>0,05	-
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – Židove	1,82	1,88	-3,953	p<0,01	M ₉₉ <M ₀₈
Osobe koje ne biste željeli imati za susjede – Rome	1,61	1,74	-6,656	p<0,01	M ₉₉ <M ₀₈

Analiza t-testa pokazuje da se između dvaju istraživanja smanjila socijalna distanca za većinu ispitivanih kategorija ljudi. Ipak, prema određenim društvenim ponašanjima i praksi očito postoji visoka socijalna distanca, a takva ponašanja se percipiraju kao društveno nepoželjna. To su, prema rezultatima istraživanja, osobe s kriminalnom prošalošću, narkomani, alkoholičari i homoseksualci prema kojima u hrvatskom društvu postoji visoka socijalna distanca.

U tablicama koje slijede dani su postotci s obzirom na socijalnu distancu u istraživanju iz 2008. godine. Pozornije ćemo analizirati upravo ovo posljednje istraživanje, a istraživanje iz 1999. godine koristit ćemo za komparaciju rezultata. Ispod tablica donosimo vrijednosti provedenih testova. Sve smo testove radili na svim varijablama socijalne distance. Međutim, u tablicama, zbog ograničenosti prostora, navodimo samo one varijable i vrijednosti na kojima je dobivena statistički značajna razlika.

Tablica 3. *Socijalna distanca i godina rođenja*

	Osobe koje ne biste željeli imati za susjede s obzirom na godinu rođenja	1976. i mlađi	1946. – 1975.	do 1945.
1.	ljude druge rase	15	11	24
2.	ljude s brojnom obitelji	13	9	19
3.	doseljenike, strane radnike	13	11	18
4.	osobe zaražene AIDS-om	44	39	48
5.	narkomane	74	79	70
6.	kršćane	6	5	10

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=25,310$; $df=2$; $p<0,01$);
2. ($\chi^2=21,049$; $df=2$; $p<0,01$);
3. ($\chi^2=8,596$; $df=2$; $p<0,05$);
4. ($\chi^2=7,889$; $df=2$; $p<0,05$);
5. ($\chi^2=9,283$; $df=2$; $p<0,05$);
6. ($\chi^2=8,357$; $df=2$; $p<0,05$)

Priložena tablica pokazuje da veću socijalnu distancu prema ljudima druge rase, obiteljima s brojnim djecom, doseljenicima, osobama zaraženim AIDS-om, kršćanima, pokazuju ispitanici rođeni do 1945. godine, dok veću distancu prema narkomanima pokazuje srednja generacija, rođeni između 1946. i 1975. godine.

Tablica 4. *Socijalna distanca i pohađanje mise*

	Osobe koje ne biste željeli imati za susjede i odlazak na misu	nikad	povremeno	mjesečno	tjedno
1.	osobe s kriminalnom prošlošću	62	76	73	79
2.	ekstremne desničare	27	26	28	18
3.	ljude s brojnom obitelji	19	11	11	9
4.	osobe zaražene AIDS-om	38	42	38	48
5.	homoseksualce	43	53	50	63
6.	kršćane	9	8	7	3

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=21,785$; $df=3$; $p<0,01$);
2. ($\chi^2=10,059$; $df=3$; $p<0,05$);
3. ($\chi^2=15,204$; $df=3$; $p<0,01$);
4. ($\chi^2=8,207$; $df=3$; $p<0,05$);
5. ($\chi^2=25,647$; $df=3$; $p<0,01$);
6. ($\chi^2=12,883$; $df=3$; $p<0,01$)

Prema osobama s kriminalnom prošlošću, osobama zaraženim AIDS-om te homoseksualcima veću socijalnu distancu zauzimaju oni koji na misu idu tjedno, dok oni koji nikada ne idu na misu zauzimaju veću distancu prema osobama iz brojnih obitelji i ekstremnim desničarima zajedno s ostalim kategorijama ljudi koji rjeđe odlaze na misu.

Tablica 5. *Socijalna distanca i političko samoopredjeljenje*

	Osobe koje ne biste željeli imati za susjede i političko samoopredjeljenje	lijevo	centar	desno	ne zna
1.	ekstremne ljevičare	18	20	29	20
2.	ekstremne desničare	38	24	15	19
3.	muslimane	9	20	26	21
4.	osobe zaražene AIDS-om	29	40	52	54
5.	narkomane	68	77	75	80
6.	homoseksualce	42	52	68	60

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=8,291$; $df=3$; $p<0,05$);
2. ($\chi^2=36,874$; $df=3$; $p<0,01$);
3. ($\chi^2=21,266$; $df=3$; $p<0,01$);
4. ($\chi^2=40,194$; $df=3$; $p<0,01$);
5. ($\chi^2=12,363$; $df=3$; $p<0,01$);
6. ($\chi^2=31,457$; $df=3$; $p<0,01$).

Prema ekstremnim ljevičarima, očekivano, veću socijalnu distancu imaju oni koji se opredjeljuju za desnu političku opciju. Još je izraženije da hrvatski građani lijeve političke provenijencije imaju veću distancu prema ekstremnim desničarima. Prema muslimanima, osobama zaraženim AIDS-om, narkomanima i homoseksualcima relativno veću distancu zauzimaju građani koji se desno politički pozicioniraju te oni građani koji se ne mogu ili ne žele politički opredijeliti.

Tablica 6. *Socijalna distanca i zdravstveno stanje*

	Osobe koje ne biste željeli imati za susjede i zdravstveno stanje	loše	zadovoljavajuće	dobro
1.	osobe s kriminalnom prošalošću	66	76	75
2.	ljude druge rase	20	18	13
3.	ekstremne ljevičare	26	25	18
4.	emocionalno nestabilne ljude	32	35	42
5.	osobe zaražene AIDS-om	58	40	39
6.	narkomane	76	71	78
7.	Židove	15	17	9
8.	kršćane	12	8	4

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=8,383$; $df=2$; $p<0,05$); 2. ($\chi^2=10,315$; $df=2$; $p<0,01$); 3. ($\chi^2=10,898$; $df=2$; $p<0,01$);
4. ($\chi^2=9,548$; $df=2$; $p<0,01$); 5. ($\chi^2=25,380$; $df=2$; $p<0,01$); 6. ($\chi^2=8,988$; $df=2$; $p<0,05$);
7. ($\chi^2=16,624$; $df=2$; $p<0,01$); 8. ($\chi^2=17,972$; $df=2$; $p<0,01$)

Osobe s dobrim zdravstvenim stanjem zauzimaju relativno veću socijalnu distancu prema emocionalno nestabilnim ljudima i narkomanima, dok su prema ostalim kategorijama ljudi značajnije distancirane osobe lošijeg zdravstvenog stanja.

2. Između liberalnog i etatističkog

Autori Europskog istraživanja vrednota pokušali su konstruirati skale koje bi idealtipski pokušale mjeriti jesu li ljudi više skloni modelu koji zagovara liberalna ili socijalistička ideologija? Dakle, zalažu li se za potpuno liberalne,

individualističke koncepcije koje odgovornost za djelovanje u društvu stavljaju na pojedinca ili za kolektivističke koncepcije koje odgovornost za pojedince stavljaju na strukturalnu razinu, državu, poduzeće... Naravno, riječ je o idealtipskim modelima, no povijest i empirija nam pokazuju da su ti modeli bili i još uvijek jesu aktualni i da im treba posvetiti maksimalnu pozornost. Najnovija svjetska kriza s teškim posljedicama za mnoga društva, vjerojatno će još više potaknuti ovu raspravu. To se odnosi kako na bivša komunistička društva tako i na zapadnoeuropska društva koja su do 1990. godine živjela u demokraciji. Rezultati u tablicama dani su u postotcima.

Tablica 7. *Liberalni i etatički model odgovornosti u društvu*

Tvrdnja	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Tvrdnja	
Ljudi trebaju preuzeti više odgovornosti da se brinu sami za sebe	21	6	8	5	18	6	6	9	5	15	Država bi trebala preuzeti više odgovornosti da svaki ima što mu je potrebno	1999.
	13	7	11	9	18	8	8	8	4	12		2008.
Nezaposleni trebaju preuzeti svaki ponuđeni posao ili im se treba oduzeti naknada za nezaposlene	27	9	9	5	14	4	7	8	3	14	Nezaposleni trebaju imati pravo odbiti posao koji ne žele	1999.
	18	7	9	7	18	7	9	8	5	9		2008.
Natjecanje je dobro. Ono potiče ljude da rade više i da razvijaju nove ideje	45	14	9	7	13	2	2	3	1	4	Natjecanje je štetno. Ono budi ono najgore ljudima	1999.
	21	11	15	10	19	5	4	5	2	3		2008.
Država bi trebala dati više slobode tvrtkama	21	7	7	4	16	4	5	9	7	17	Država bi trebala više kontrolirati tvrtke	1999.
	5	4	6	7	19	5	10	11	6	20		2008.
Trebaju smanjiti razlike u plaćama kako bi svi imali podjednako	25	8	7	7	22	2	4	7	4	13	Trebaju povećati razlike u plaćama kako bismo povećali zalaganje pojedinaca	1999.
	20	9	12	9	20	6	6	5	3	5		2008.
Trebaju jačati privatno vlasništvo nad poduzećima	14	4	4	2	22	5	7	7	7	28	Državno vlasništvo nad poduzećima trebalo bi povećati	1999.
	7	5	8	6	28	9	8	8	3	10		2008.

Uvid u osnovne deskriptivne nalaze ide u prilog tezi da su postavljene modeli danas još uvijek aktualni. Prema »teoriji klatna« moglo bi se reći da dolazi do svojevrsnog smirivanja »tektonskog društvenog poremećaja« koji se dogodio krajem prošlog stoljeća, kojega simbolizira »pad Berlinskoga zida« 1989. godine. U istraživanju iz 1999. godine registrirali smo snažan odmak od socijalističkih modela, od utjecaja države, privatizacije poduzeća, jačanja konkurentnosti... Devet godina kasnije, u istraživanju 2008. godine, imamo situaciju u kojoj se napušta radikalno pristajanje uz liberalne modele i bilježi prihvaćanje srednjih vrijednosti, nečega između, s laganim, značajnim većim pristajanjem uz socijalističke modele veće zaštite. To je i razumljivo u situaciji sve veće krize i socijalne nesigurnosti. Osim toga u hrvatskom društvu ne samo da se nije dogodio 'mentalni' odmak od načina života i razmišljanja iz bivšeg komunističkog sustava, nego se u javnosti pojavljuje »nostalgija za bivšim vremenima« u kojima su ljudi osjećali veću sigurnost. Na društveno političkoj sceni prevladavaju oblici ponašanja iz tih prošlih vremena tako da se može s pravom zaključiti da je komunistički sustav preživio u institucijama.¹⁴

Zbog takve situacije u Hrvatskoj ne iznenađuje podatak prema kojemu je u istraživanju iz 2008. godine dobiven rezultat koji ide prema tome da je stanje u društvu bilo bolje za vrijeme komunizma nego što je to danas, što pokazuje i sljedeća tablica.

Tablica 8. *Mišljenje o političkom sustavu u vrijeme komunističkog režima.*

veoma loše										veoma dobro	ne znam	nema odgovora	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
16	12	13	12	20	6	6	6	2	2	5	1	1999.	
9	4	6	8	22	9	9	9	5	6	8	5	2008.	

Iz priložene tablice vidimo da je došlo do značajnog pomaka u osudi političkog sustava u komunizmu. Dok je, s jedne strane, 1999. godine preko 50% hrvatske populacije držalo da je taj sustav bio generalno loš (zbrojimo li kategorije od 1 do 4), 2008. godine to smatra jedva četvrtina populacije, a danas, zbog učinaka sveopće krize, možda i manje. S druge strane, šestina

¹⁴ Usp. Vlado ŠAKIĆ, *Načelo Vukovar*, Zagreb, 1977., 127-128.

hrvatske populacije je 1999. godine komunistički sustav smatrala dobrim, a 2008. godine gotovo trećina.

Tablica 9. *Analiza razlike aritmetičkih sredina na tvrdnjama o ulozi pojedinca i sustava u dvama provedenim istraživanjima, 1999. i 2008. godine (Skala je imala 10 stupnjeva, gdje je 1 označavao slaganje s prvom tvrdnjom, a 10 s njezinom alternativom).*

Tvrdnja	M99	M08	t	Sig. t.
Ljudi trebaju preuzeti više odgovornosti da se brinu sami za sebe / država treba preuzeti odgovornost	5,19	5,16	,249	p>0,05
Nezaposleni trebaju preuzeti svaki ponuđeni posao ili im se treba oduzeti naknada za nezaposlene / trebaju imati pravo odbiti posao	4,68	5,03	-2,778	p<0,01
Natjecanje je dobro. Ono potiče ljude da rade više i da razvijaju nove ideje / natjecanje budi najgore u ljudima	2,91	3,86	-9,590	p<0,01
Država bi trebala dati više slobode tvrtkama / više kontrolirati tvrtke	5,37	6,36	-7,911	p<0,01
Treba smanjiti razlike u plaćama kako bi svi imali podjednako / povećati razlike u plaćama	4,64	4,21	3,652	p<0,01
Treba jačati privatno vlasništvo nad poduzećima / državno vlasništvo nad poduzećima trebalo bi povećati	6,31	5,47	7,161	p<0,01

Pomoću t-testa možemo potvrditi ono što nam je na razini frekvencija bilo zorno vidljivo. S obzirom na preuzimanje odgovornosti osoba u brizi za sebe ili potrebi da tu brigu preuzme država u periodu između 1999. godine i 2008. godine nije došlo do značajnih pomaka. Praktično većina populacije smatra da i država i pojedinac moraju jednako brinuti za pojedinca, odnosno da pojedinac mora brinuti za sebe ali i da se država mora uključiti u tu brigu.

S obzirom na ostale propitivane kategorije rezultati pokazuju da većina hrvatskih građana smatra kako sustav treba preuzeti više odgovornosti za dobro pojedinca, a da se ta odgovornost ne smije delegirati pojedincima. Može se zaključiti da su zbivanja 90-ih godina dvadesetoga stoljeća, u Hrvatskoj loše provedena privatizacija, nedovršena tranzicija, posljedice ratne tragedije itd. a u Europi i svijetu globalizacija i svjetska gospodarsko-društvena kriza, utjecali na to da se Hrvati i hrvatski građani više okreću sustavu i institucionalnoj zaštiti nego što su spremni preuzeti odgovornost i rizik života u suvremenom hrvatskom društvu na sebe. Tu se susrećemo sa, na prvi pogled, paradoksalnom situacijom. S jedne strane, od institucija, ovdje prvenstveno države, očekuje se rješavanje svih važnijih problema pa i onih osobnih pod materijalnim

vidom.¹⁵ S druge strane, empirijsko istraživanje EVS – 2008., ali i neka druga istraživanja pokazuju kontinuirani pad povjerenja u institucije u Hrvatskoj.¹⁶

3. (Ne)spremnost pomagati

U proteklom valu istraživanja EVS-a, solidarnost se mjerila dvama pitanjima. Jednim se pitalo o zabrinutosti za životne uvjete ljudi u susjedstvu, regiji, zemljaka i Europljana, a drugim o zabrinutosti za životne uvjete starijih, nezaposlenih, imigranata, bolesnih i nemoćnih u Hrvatskoj.¹⁷ U nacionalnoj studiji za Hrvatsku, solidarnost je operacionalizirana na mikro, makro i mezzo, po Zulehnerovu modelu.¹⁸ U novom krugu istraživanja iz 2008. godine o solidarnosti također propituju dva pitanja, no instrument je malo redizajniran. Zbog toga smo odlučili kombinirati ta dva pristupa i ponuditi model za koji smatramo da može na vidjelo iznijeti ono što se, s obzirom na solidarnost dogodilo u razdoblju između dvaju mjerenja (1999. – 2008.).

U istraživanju iz 2008. godine uvršteno je jedno pitanje koje nije bilo u istraživanju provedenom prije devet godina pa ga ne možemo komparirati, ali daje nam dobar uvid u promatranu materiju. Riječ je o pitanju ih kojega se željela dobiti procjena hrvatskih građana o tome jesu li ljudi, prema njihovu mišljenju, općenito spremniji uglavnom pomagati drugima ili su orijentirani poglavito na brigu za sebe? Drugim riječima, doživljavaju li svoje sugrađane više kao altruistične ili egoistične?

¹⁵ U empirijskom istraživanju Praćenje siromaštva u Hrvatskoj (2004.) dobili smo rezultat prema kojemu se rješavanje gotovo svih važnijih pitanja i problema u Hrvatskoj očekuje od državne, županijske ili lokalne vlasti; usp. Stjepan BALOBAN, Ostvarenje solidarnosti po supsidijarnosti, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 5, 1030-1032.

¹⁶ O tome više u: Josip BALOBAN – Gordan ČRPIĆ, Werte als Wegmarken an den Wegen in die Zukunft, u: Helmut RENÖCKL – Stjepan BALOBAN (ur.), *Jetzt die Zukunft gestalten. Sozialethische Perspektiven*, Wien – Würzburg, 2010., 159-196.

¹⁷ Usp. Jacques HAGENAARS – Loek HALMAN – Guy MOORS, Exploring Europe's basic values map, u: Wilhemus ARTS – Jacques HAGENAARS – Loek HALMAN, (ur.) *The Cultural Diversity of European Unity: Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*, 58.

¹⁸ Usp. Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ – Ivan ŠTENGL, Solidarnost i socijalna (ne) osjetljivost, u: Josip BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, 184-187.

Tablica 10. *Biste li rekli da ljudi uglavnom pokušavaju pomagati drugima ili uglavnom brinu samo za sebe?*

Ljudi uglavnom brinu samo za sebe 1	2	3	4	5	6	7	8	9	Ljudi uglavnom pokušavaju pomagati drugima 10	
-									-	1999.
16	10	17	13	21	7	7	5	2	3	2008.

Premda nemamo mogućnosti usporedbe s istraživanjem iz 1999. godine, dobiveni rezultati iz 2008. godine nedvojbeno pokazuju da hrvatski građani smatraju da ljudi u Hrvatskoj uglavnom misle na sebe i brinu se za sebe. Uzmemo li prve tri kategorije kao kategorije koje pristaju uz ideju da ljudi uglavnom brinu za sebe, dolazimo do rezultata da preko 40% Hrvata drži da njihovi sugrađani brinu uglavnom samo o sebi i za sebe. Srednju kategoriju, prema kojoj Hrvati brinu za sebe ali i za druge, također podržava nešto više od 40% građana, dok posljednju kategoriju, prema kojoj ljudi uglavnom pokušavaju pomoći drugima, podržava petnaestak posto hrvatskih građana.¹⁹

Tablica 11. *Spremnost pomagati i godina rođenja*

Spremnost u pomaganju	1976. i mlađi (%)	1946. – 1975. (%)	do 1945. (%)
brinu za sebe	40	44	45
za sebe i druge	48	40	38
pokušavaju pomagati drugima	13	17	17

Vrijednost χ^2 testa:

($\chi^2=10,136$; $df=4$; $p<0,05$)

Analiza godišta rođenja i spremnosti pomagati pokazuje da postoji blago veća spremnost mlađih naraštaja prema srednjoj kategoriji te starijih ka kategoriji pomoći drugima. No razlike su blage, iako statistički značajne.

¹⁹ Skalu od deset stupnjeva nismo podijelili linearno, već smo malo skratili srednju kategoriju i produljili treću kategoriju. Konkretno, prve tri kategorije čine nam »brinu samo za sebe«, od 4 do 6 »za sebe i druge« te od 7 do 10 »pokušavaju pomagati drugima«. Time smo dobili ravnomjerniju skalu za daljnje obrade.

Tablica 12. *Spremnost pomagati i stupanj obrazovanja*

Spremnost u pomaganju	OŠ (%)	KV-VKV (%)	srednja (%)	viša i fakultet (%)
brinu za sebe	47	44	39	36
za sebe i druge	35	40	47	53
pokušavaju pomagati drugima	18	16	14	10

Vrijednost χ^2 testa:

($\chi^2=28,402$; $df=6$; $p<0,01$)

Stupanj obrazovanja pokazao se značajnijim za razumijevanje pomoći u društvu. Niže obrazovani većinom drže da se ljudi uglavnom brinu sami za sebe, dok s višim obrazovanjem dolazi ideja da su ljudi spremniji pomagati drugima. Vjerojatno je tu riječ o vlastitom iskustvu i o određenom stilu života.

Tablica 13. *Spremnost pomagati i političko samoopredjeljenje*

Spremnost u pomaganju	lijevo (%)	centar (%)	desno (%)	ne zna (%)
brinu za sebe	48	40	51	42
za sebe i druge	38	47	25	41
pokušavaju pomagati drugima	14	14	24	17

Vrijednost χ^2 testa:

($\chi^2=36,291$; $df=6$; $p<0,01$)

S obzirom na političko samoopredjeljenje dobivamo zanimljivu distribuciju. Naime, oni koji sebe pozicioniraju više »desno« u političkom samoopredjeljenju, ujedno su skloniji odobriti krajnje pozicije, češće smatraju da su Hrvati ili orijentirani samo na sebe ili da su skloni pomagati drugima. S druge strane, »lijevo« orijentirani također su skloni držati da se Hrvati poglavito brinu za sebe (razlika je 3%), dok oni koji se u političkom spektru pozicioniraju u »centar« ili koji se ne opredjeljuju, češće se u »centar« pozicioniraju i s obzirom na spremnost za pomoć.

S pravom možemo zaključiti da značajan broj hrvatskih građana dvoji oko spremnosti na solidarnost i zalaganja za opće dobro ljudi te smatra da ljudi uglavnom povlače poteze koji im omogućuju vlastiti prosperitet kroz dohvatljive ciljeve, a ne prosperitet kroz razvoj zajednice. Taj je rezultat zanimljiv budući da smo prethodno vidjeli kako se od države sve više očekuje, s jedne

strane, dok se, s druge strane, sve manje povjerenja ima u institucije od kojih se sve to očekuje kao i u ljude koji grade društvo u kojemu bi te institucije trebale djelovati.

U daljnjoj razradi ove teme reflektirat ćemo odnos prema konkretnim oblicima solidarnosti u donosu na određene kategorije ljudi. Rezultati u tablicama dani su u postotcima.

Tablica 14. *U kojoj ste mjeri zabrinuti za životne uvjete pojedinih kategorija ljudi?*

	uopće nisam zabrinut	ne previše	do određene mjere	dosta zabrinut	veoma zabrinut	
Uže obitelji	1	8	19	31	41	1999.
	3	7	23	24	42	2008.
Ljudi u susjedstvu	5	22	36	27	9	1999.
	7	27	35	23	6	2008.
Ljudi iz regije u kojoj živite	6	22	38	25	7	1999.
	10	30	39	15	4	2008.
Zemljaka	5	21	38	26	8	1999.
	10	29	41	13	4	2008.
Europljana	14	36	31	13	3	1999.
	26	36	28	5	1	2008.
Svih ljudi na svijetu	8	21	35	20	13	1999.
	20	31	32	10	4	2008.
Starijih ljudi u Hrvatskoj	1	6	26	38	29	1999.
	2	8	30	36	33	2008.
Nezaposlenih ljudi u Hrvatskoj	1	4	26	43	25	1999.
	2	8	28	37	25	2008.
Imigranata u Hrvatskoj	10	30	38	15	5	1999.
	11	40	34	10	3	2008.
Bolesnih i nemoćnih u Hrvatskoj	1	4	27	43	25	1999.
	1	6	26	40	26	2008.
Djece iz siromašnih obitelji u Hrvatskoj	-	-	-	-	-	1999.
	1	4	19	39	36	2008.

Iz prezentirane tablice vidljivo je da su Hrvati u 2008. godini mnogo manje zabrinuti za svoje sugrađane gotovo u svim propitivanim kategorijama. To korespondira s našom trećom postavljenom radnom hipotezom koja

pretpostavlja pad solidarnosti u društvu uslijed raznih unutar društvenih ali i vanjskih razloga. Daljnje analize pokazat će nam koliko su te razlike statistički značajne.

Tablica 15. *Analiza razlike aritmetičkih sredina na tvrdnjama o solidarnosti u dvama provedenim istraživanjima 1999. i 2008. godine (Skala je imala 5 stupnjeva, gdje je 1 označavao »uopće nisam zabrinut«, a 5 »veoma sam zabrinut«).*

Tvrdnja	M99	M08	t	Sig. t.	Kontrast
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete Vaše uže obitelji?	4,05	3,97	1,864	p>0,05	-
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete ljudi u Vašem susjedstvu?	3,14	2,94	4,744	p<0,01	$M_{99}>M_{08}$
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete ljudi iz regije u kojoj živite?	3,05	2,73	7,898	p<0,01	$M_{99}>M_{08}$
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete Vaših zemljaka?	3,10	2,71	9,789	p<0,01	$M_{99}>M_{08}$
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete Europljana?	2,52	2,16	9,169	p<0,01	$M_{99}>M_{08}$
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete svih ljudi na svijetu?	3,09	2,46	14,070	p<0,01	$M_{99}>M_{08}$
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete starijih ljudi u Hrvatskoj?	3,90	2,72	4,554	p<0,01	$M_{99}>M_{08}$
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete nezaposlenih ljudi u Hrvatskoj?	3,88	3,77	3,125	p<0,01	$M_{99}>M_{08}$
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete imigranata u Hrvatskoj?	2,75	2,52	5,787	p<0,01	$M_{99}>M_{08}$
U kojoj mjeri ste zabrinuti za životne uvjete bolesnih i nemoćnih u Hrvatskoj?	3,89	3,83	1,597	p>0,05	-

Od analiziranih tvrdnji jedino u dvije kategorije nije došlo do promjene. Naime, Hrvati su jednako visoko zabrinuti za životne uvjete svoje uže obitelji te bolesnih i nemoćnih u Hrvatskoj. S obzirom na sve ostale kategorije došlo je do značajnog smanjenja solidarnosti i kao što smo vidjeli, do orijentiranosti na sebe i svoju dobit. Ovo je svakako u relaciji s našom postavljenom hipotezom i zasigurno će imati ozbiljnih posljedica na razvojni potencijal Hrvatske.

Tablica 16. *Zabrinutost za životne uvjete²⁰ i godina rođenja*

		1976. i mlađi (%)	1946. – 1975. (%)	do 1945. (%)
1.	ljudi u susjedstvu	26	29	36
2.	ljudi u regiji	15	21	21
3.	Europljana	6	8	4
4.	starijih ljudi u Hrvatskoj	46	60	79
5.	nezaposlenih ljudi u Hrvatskoj	52	66	68
6.	imigranata u Hrvatskoj	10	14	13
7.	bolesnih i nemoćnih u Hrvatskoj	64	63	77

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=16,027$; $df=4$; $p<0,05$); 2. ($\chi^2=12,686$; $df=4$; $p<0,05$); 3. ($\chi^2=13,954$; $df=4$; $p<0,01$);
4. ($\chi^2=88,086$; $df=4$; $p<0,01$); 5. ($\chi^2=27,218$; $df=4$; $p<0,01$); 6. ($\chi^2=15,989$; $df=4$; $p<0,01$);
7. ($\chi^2=19,895$; $df=4$; $p<0,01$);

Očito je da su stariji zabrinutiji u odnosu na mlađe s obzirom na sve promatrane kategorije na kojima je dobivena statistički značajna razlika.

Tablica 17. *Zabrinutost za životne uvjete i stupanj obrazovanja*

		OŠ (%)	KV – VKV (%)	srednja (%)	viša i fakultet (%)
1.	uže obitelji	78	68	58	48
2.	ljudi u susjedstvu	41	29	21	12
3.	ljudi u regiji	23	22	16	12
4.	zemljaka	18	20	17	12
5.	Europljana	6	7	7	6
6.	starijih ljudi u Hrvatskoj	71	58	56	43
7.	uvjete nezaposlenih ljudi u Hrvatskoj	69	63	56	55
8.	imigranata	12	17	10	12
9.	bolesnih i nemoćnih u Hrvatskoj	73	64	65	55
10.	djece iz siromašnih obitelji u Hrvatskoj	80	76	76	64

²⁰ Propitivano je svih deset varijabli koje su dane u tablici postotaka br. 14, a ovdje su navedene samo one varijable u odnosu na koje je dobivena statistički značajna razlika. U tablicama su dani postotci onih koji kazuju da su »zabrinuti«. Kategorije »nisu zabrinuti« i »do određene mjere« nismo unosili zbog preglednosti.

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=83,189$; $df=6$; $p<0,01$); 2. ($\chi^2=86,525$; $df=6$; $p<0,01$); 3. ($\chi^2=24,194$; $df=6$; $p<0,01$);
4. ($\chi^2=13,715$; $df=6$; $p<0,05$); 5. ($\chi^2=25,388$; $df=6$; $p<0,01$); 6. ($\chi^2=66,231$; $df=6$; $p<0,01$);
7. ($\chi^2=22,684$; $df=6$; $p<0,01$); 8. ($\chi^2=22,706$; $df=6$; $p<0,01$); 9. ($\chi^2=27,699$; $df=6$; $p<0,01$);
10. ($\chi^2=24,825$; $df=6$; $p<0,01$)

Općenito se može reći da su niže obrazovaniji zabrinutiji za životne uvjete svih kategorija ljudi od onih s višim obrazovanjem. Obrazovaniji su više orijentirani na individualizam i evidentno se ne doživljavaju kao rizična skupina koja bi trebala solidarnost ili posjedovala iskustvo nesigurnosti i opasnosti.

Tablica 18. *Zabrinutost za životne uvjete i pohađanje mise*

		nikad (%)	povremeno (%)	mjesečno (%)	tjedno (%)
1.	uže obitelji	52	66	74	74
2.	ljudi u susjedstvu	20	27	30	39
3.	ljudi u regiji	20	16	22	22
4.	zemljaka	12	17	20	20
5.	Europljana	3	6	9	8
6.	starijih ljudi u Hrvatskoj	51	61	59	64
7.	nezaposlenih ljudi	54	64	57	69
8.	imigranata u Hrvatskoj	5	17	10	14

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=44,138$; $df=6$; $p<0,01$); 2. ($\chi^2=54,067$; $df=6$; $p<0,01$); 3. ($\chi^2=31,819$; $df=6$; $p<0,01$);
4. ($\chi^2=22,882$; $df=6$; $p<0,01$); 5. ($\chi^2=19,788$; $df=6$; $p<0,01$); 6. ($\chi^2=13,893$; $df=6$; $p<0,05$);
7. ($\chi^2=21,817$; $df=6$; $p<0,01$); 8. ($\chi^2=29,431$; $df=6$; $p<0,01$)

Odlazak na misu pozitivno je koreliran sa solidarnošću. Oni koji češće idu na misu, općenito pokazuju veću osjetljivost, zabrinutost za gotovo sve propitivane kategorije ljudi.

Tablica 19. *Zabrinutost za životne uvjete i političko samoopredjeljenje*

		lijevo (%)	centar (%)	desno (%)	ne zna (%)
1.	uže obitelji	55	69	71	68
2.	ljudi u susjedstvu	18	30	41	31

		lijevo (%)	centar (%)	desno (%)	ne zna (%)
3.	zemljaka	14	18	26	14
4.	svih ljudi na svijetu	17	14	18	11
5.	starijih ljudi u Hrvatskoj	59	62	65	54
6.	imigranta	13	11	23	12
7.	bolesnih i nemoćnih	68	66	71	61
8.	siromašnih obitelji u Hrvatskoj	81	75	80	71

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=25,285$; $df=6$; $p<0,01$);
2. ($\chi^2=32,322$; $df=6$; $p<0,01$);
3. ($\chi^2=30,074$; $df=6$; $p<0,01$);
4. ($\chi^2=14,355$; $df=6$; $p<0,05$);
5. ($\chi^2=23,448$; $df=6$; $p<0,01$);
6. ($\chi^2=24,996$; $df=6$; $p<0,01$);
7. ($\chi^2=14,085$; $df=6$; $p<0,05$);
8. ($\chi^2=19,155$; $df=6$; $p<0,05$)

Općenito uzevši hrvatski građani »desne« političke orijentacije pokazuju veću zabrinutost za propitivane kategorije ljudi.

Tablica 20. *Zabrinutost za životne uvjete i spol*

		muško (%)	žensko (%)
1.	ljudi u susjedstvu	27	32
2.	nezaposlenih ljudi u Hrvatskoj	58	66
3.	bolesnih i nemoćnih u Hrvatskoj	61	71

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=6,194$; $df=2$; $p<0,05$);
2. ($\chi^2=11,952$; $df=2$; $p<0,01$);
3. ($\chi^2=17,324$; $df=2$; $p<0,01$)

Od deset propitivanih kategorija s obzirom na spol dobivena je statistički značajna razlika na tri varijable. Žene su općenito zabrinutije za životne uvjete ljudi u susjedstvu, nezaposlenih, te bolesnih i nemoćnih u Hrvatskoj.

Tablica 21. *Zabrinutost za životne uvjete i komparacija komunizam – demokracija*

		komunizam lošiji (%)	jednako (%)	komunizam bolji (%)
1.	uže obitelji	60	66	69
2.	ljudi u susjedstvu	23	31	30

		komunizam lošiji (%)	jednako (%)	komunizam bolji (%)
3.	ljudi u regiji	17	18	21
4.	Euroljana	9	5	7
5.	starijih ljudi u Hrvatskoj	58	58	68
6.	imigranata u Hrvatskoj	14	12	15

Vrijednosti χ^2 testa za tvrdnje:

1. ($\chi^2=23,487$; $df=4$; $p<0,01$);
2. ($\chi^2=26,050$; $df=4$; $p<0,01$);
3. ($\chi^2=10,633$; $df=4$; $p<0,05$);
4. ($\chi^2=21,110$; $df=4$; $p<0,01$);
5. ($\chi^2=12,250$; $df=4$; $p<0,05$);
6. ($\chi^2=17,796$; $df=4$; $p<0,01$)

Hrvatski građani koji smatraju da je u komunizmu bilo bolje češće su zabrinutiji za životne uvjete različitih kategorija ljudi. S jedne strane, može se reći da im se je teže snaći u novim društvenim i gospodarskim okolnostima. S druge strane, tu je vjerojatno riječ o svojevrsnom selektivnom, romantičnom pamćenju, koje selektivno bira slike iz mladosti a koja se odvijala upravo u doba komunističkog sustava.

Tablica 22. *Komunistički sustav i demokracija*²¹

Tvrdnja	M99	M08	t	Sig. t.	Kontrast
Ocijenite na skali svoje mišljenje o političkom sustavu u vrijeme komunističkog režima	4,11	5,39	-12,323	$p<0,01$	$M_{99}<M_{08}$

U odnosu na 1999. godinu Hrvati 2008. godine značajno više drže da je politički sustav u komunističkom režimu bio bolji nego onaj nakon 1990. godine u demokraciji. Taj rezultat pokazuje da su hrvatski građani nezadovoljni razvojem demokracije i demokratskih institucija u Hrvatskoj. Hrvatske političke elite, i »lijeve« i »desne« uglavnom su zaokupljene same sobom. Prema mišljenju hrvatskih građana one propuštaju bilo zaštititi socijalno ugrožene slojeve, što bi nekako bio načelno zadatak »lijevice«, bilo jasno artikulirati i zaštititi hrvatski nacionalni suverenitet i integritet, što je načelno zadatak »desnice«. U tom procjepu Hrvati reagiraju kritikom političkog sustava u kojoj je erozija povjerenja u institucije sasvim racionalni rezultat takva razvoja događaja u hrvatskom društvu.

²¹ Analiza je rađena prema varijabli koja je dana u tablici br. 8, u kojoj su dani postotci. U biti tu se propituje mišljenje o tome kakav je politički sustav bio komunistički sustav.

Na kraju ovoga dijela preostaje nam još jedno sumarno prezentiranje ovdje naznačenih pitanja vezanih uz solidarnost u hrvatskom društvu prema EVS – 2008.

Tablica 23. *Kreirane varijable za makro, mikro i mezzo razinu solidarnosti*

Kreirana varijabla	Postojeće varijable
Mikro solidarnost	Zabrinutost za životne uvjete uže obitelji
	Zabrinutost za životne uvjete ljudi u susjedstvu
	Zabrinutost za životne uvjete ljudi u regiji
Makro solidarnost	Zabrinutost za životne uvjete zemljaka
	Zabrinutost za životne uvjete Europljana
	Zabrinutost za životne uvjete čovječanstva
Mezzo solidarnost	Zabrinutost za životne uvjete starijih ljudi u državi
	Zabrinutost za životne uvjete nezaposlenih
	Zabrinutost za životne uvjete imigranata
	Zabrinutost za životne uvjete bolesnih i nemoćnih

Kao što je već spomenuto, radi preglednosti konstruirali smo tri razine solidarnosti, oslanjajući se na Zulehnerov model mjerenja solidarnosti. Ta će nam podjela pomoći u daljnjoj analizi.²²

Tablica 24. *Korelacija nekih pokazatelja sa solidarnošću na mikro, makro i mezzo razini*²³

	Prihodi – kućanstvo mjesечно	Godina rođenja	Učestalost odlazaka na misu	Koji ste najviši stupanj postigli u obrazovanju?
Mikro	-,112	-	,187	-,081
Makro	-	-	,108	-
Mezzo	-,125	-	-	-,053

Rezultati iz prikazane tablice pokazuju, s jedne strane, da postoji značajna negativna korelacija između visine prihoda i solidarnosti na mikro i mezzo razini te razine postignutog stupnja obrazovanja i upravo ovih dviju dimenzi-

²² Usp. Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ – Ivan ŠTENGL, Solidarnost i socijalna (ne) osjetljivost, u: Josip BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, 181-205.

²³ U tablicama su dani rezultati korelacija značajni na razini $p < 0,01$.

ja solidarnosti. S druge strane, dobivena je pozitivna korelacija između odlaska na misu i solidarnosti na mikro i makro razini. To znači da oni koji imaju više prihode i viši stupanj obrazovanja pokazuju nižu razinu solidarnosti na mikro i mezzo razini, dok oni koji češće odlaze na mise pokazuju višu razinu solidarnosti kako na mikro tako i na makro razini.

4. Crkva i socijalni problemi

Ovdje smo usporedili dva istraživanja, ono EVS – 1999. i EVS-2008. Riječ je o empirijskim istraživanjima za širi europski kontekst u kojima se uzima u obzir raznolikost i pluralnost vjerskih zajednica u Europi. U Hrvatskoj, kako to potvrđuju mnogobrojna istraživanja, kada se kaže »Crkva« ako se ne precizira na koju se Crkvu konkretno misli, uzima se Katolička crkva, pa se za Hrvatsku ovi odgovori mogu uzeti kao da se odnose na viđenje Katoličke crkve. To mi ovdje činimo.

Tablica 25. *Odgovaraju li Crkve adekvatno na socijalne probleme u našoj zemlji danas?*

	Da (%)	Ne (%)
1999.	37	47
2008.	26	61

Vrijednost χ^2 testa:

($\chi^2 = 49,389$; $df=2$; $p<0.01$)

Prema rezultatima može se zaključiti da Crkva nema adekvatne odgovore na socijalna pitanja u društvu, odnosno hrvatski građani smatraju da Crkva s vremenom ima sve manje zadovoljavajuće odgovore na socijalne probleme u Hrvatskoj. Ovdje je opravdano pitanje: Bi li i u kojoj mjeri Crkva, ovdje se misli Katolička crkva, trebala imati odgovore na konkretna socijalna pitanja u društvu? Veliko je pitanje što uopće može i koja je stvarno uloga Crkve u funkcionalno diferenciranom svijetu s obzirom na socijalna pitanja i osobito probleme ljudi? S jedne strane, Crkva po svom izvornom nauku posjeduje kao temeljnu dimenziju socijalnu dimenziju. U onim povijesnim razdobljima kada je ta socijalna dimenzija bila u životu kršćana prepoznatljiva, Crkva je kao zajednica vjernika bila bolje prihvaćena u javnom životu. Spomenuta istraživanja pokazuju da Hrvati i hrvatski građani velikim dijelom smatraju da Crkva ne

uspijeva dati odgovarajuće odgovora na određena pitanja i probleme iz socijalne domene. To ne znači da Katolička crkva, posebno preko svojih Caritasa, nije socijalno prepoznatljiva. Očito da hrvatski građani od Crkve očekuju još nešto više, to jest ono što oni shvaćaju pod zadovoljavajućim odgovorima na socijalnu problematiku u Hrvatskoj. Tu se susrećemo s temeljnim pitanjem kako za Katoličku crkvu kao najveću vjersku zajednicu u Hrvatskoj tako i za hrvatsko društvo koje, očito, od Crkve očekuje 'nešto više' na socijalnom području. Što je to više? To je pitanje na koje nije lako odgovoriti. Naime, iz jednog drugog istraživanja, koje je provedeno u prosincu 2009. godine u Hrvatskoj²⁴ dobili smo prilično zabrinjavajuće podatke o tome koliko su uopće socijalni nauk Katoličke crkve kao i određeni važni pojmovi toga nauka stvarno poznati Hrvatima? Pojmovi poput supsidijarnosti su slabo poznati, svega 16% ispitanika je čulo za taj pojam. A na pitanje o tome smatraju li hrvatski građani da vjernici dovoljno poznaju socijalni nauk Crkve, svega 22% je odgovorilo pozitivno. Čini se da smo u Hrvatskoj, s jedne strane, još uvijek prilično daleko od prepoznatljivog socijalnog govora Crkve²⁵ u konkretnom životu. S druge strane, nedovoljno poznavanje socijalne uloge kršćana i Crkve u društvu otežava procjenu o tome koliko je stvarni mogući domet pomoći kršćana i Crkve na socijalnom području.

Tablica 26. *Odgovara li Crkva na socijalne probleme i prihodi kućanstva*²⁶

Odgovara li Crkva na socijalne probleme?	do 2 025 kn (%)	2 025 – 5 512 kn (%)	5 512 – 7 350 kn (%)	7 350 – 11 025 kn (%)	više od 11 025 kn (%)
Da	33	26	20	28	27
Ne	59	62	70	56	62
Ne znam	8	13	10	16	11

Vrijednost χ^2 testa:

($\chi^2=18,730$; $df=8$; $p<0,05$)

²⁴ Riječ je o empirijskom istraživanju pod nazivom Supsidijarnost u hrvatskom društvu, u sklopu istoimenog projekta Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: Stjepan Baloban), čiji rezultati nisu još uvijek službeno objavljeni.

²⁵ Usp. Stjepan BALOBAN, *Socijalni govor Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 2004.

²⁶ Ovdje se opet vraćamo na analizu rezultata iz 2008. godine.

Građani s najnižim prihodima relativno češće drže da Crkva adekvatno odgovara na socijalne probleme ljudi, nego oni sa srednjim i višim prihodima, premda treba reći da je razina slaganja s tvrdnjom da Crkva tu ima adekvatne odgovore općenito niska. Penje se tek do trećine populacije, dok preko 50% svih kategorija ispitanika smatra da Crkva nema adekvatnog odgovora na socijalna pitanja.

Tablica 27. *Odgovara li Crkva na socijalne probleme i godina rođenja*

%	1976. i mlađi (%)	1961. – 1975. (%)	1944. – 1960. (%)	do 1943. (%)
Da	26	24	20	37
Ne	64	63	61	52
Ne znam	10	13	19	11

Vrijednost χ^2 testa:

($\chi^2=36,490$; $df=6$; $p<0,01$)

Stariji dio populacije češće drži da Crkva ima odgovarajuće odgovore na socijalna pitanja nego mlađi.

Tablica 28. *Odgovara li Crkva na socijalne probleme i stupanj obrazovanja*

	OŠ (%)	KV – VKV (%)	srednja (%)	viša i fakultet (%)
Da	31	27	19	19
Ne	55	60	67	68
Ne znam	14	13	14	13

Vrijednost χ^2 testa:

($\chi^2=23,531$; $df=6$; $p<0,01$)

Niže obrazovani također smatraju da Crkva daje odgovarajuće odgovore na socijalne probleme i pitanja u zemlji. To je u korelaciji s prihodima. Sva istraživanja pokazuju da postoji visoka korelacija između prihoda i obrazovanja. Ovaj rezultat to potvrđuje.

Tablica 29. *Odgovara li Crkva na socijalne probleme i pohađanje mise*

Odgovara li Crkva na socijalne probleme?	nikad (%)	povremeno (%)	mjesečno (%)	tjedno (%)
Da	7	22	25	45
Ne	76	62	65	45
Ne znam	16	16	9	10

Vrijednost χ^2 testa:

($\chi^2=133,813$; $df=6$; $p<0,01$)

Oni koji češće idu na misu, češće smatraju da Crkva daje odgovarajuće odgovore na socijalna pitanja i probleme no oni koji na misu idu rjeđe ili nikada.

Tablica 30. *Odgovara li Crkva na socijalne probleme i spol*

Odgovara li Crkva na socijalne probleme?	muško (%)	žensko (%)
Da	24	28
Ne	65	57
Ne znam	12	15

Vrijednost χ^2 testa:

($\chi^2=9,668$; $df=2$; $p<0,01$)

Žene nešto češće no muškarci smatraju da Crkva daje odgovarajuće odgovore na socijalna pitanja u hrvatskom društvu.

Zaključak

Na prvoj razini tumačenja dobivenih rezultata možemo reći da rezultati potvrđuju postavljene hipoteze. Rezultati, naime, nedvojbeno potvrđuju da je došlo do smanjenja socijalne distance prema većini propitivanih kategorija ljudi. Također je evidentno da je došlo do većeg prihvaćanja etastičkih modela u odnosu na liberalističke, odnosno do smanjenja pristajanja uz modele koji odgovornost za osobni i javni život prebacuju na pojedinca. Nedvojbeno je ujedno došlo do smanjenja solidarnosti u hrvatskom društvu. I na kraju, došlo je do očekivanog pada povjerenja u mogućnosti Crkve da odgovori na socijalna pitanja i probleme u hrvatskom društvu.

Prvu hipotezu vezali smo uz dva ključna momenta za koja smatramo da su bitno utjecala na inducirano povećanje netolerancije u društvu. To su prije svega ratna trauma i proces tranzicije. Trinaest godina nakon završetka ratnih operacija u Hrvatskoj (istraživanje je provedeno 2008. godine) dostatno je vremena da se ratne traume dovoljno smanje da bi se društvo moglo stabilizirati. Drugi značajan moment odnosi se na tranzicijsku traumu. Tranzicija iz komunističkog u demokratsko političko uređenje u Hrvatskoj provedena je u iznimno nepovoljnim uvjetima. U uvjetima rata, nepravedne i nemoralne pretvorbe i privatizacije, uz zadržavanje starih političkih i, posebno upravljačkih elita. Sve to uvjetovalo je i u mnogočemu usmjerilo razvoj hrvatskog društva. Ipak, tenzije u društvu uzrokovane spomenutim uzročnicima netolerancije s godinama su se značajno smanjile. No, ovdje nam valja biti oprezni u donošenju konačnog zaključka o smanjenju socijalne distance, odnosno netolerancije u hrvatskom društvu. Razvidno je, naime, da prema određenim kategorijama ljudi i dalje postoji iznimno visoka socijalna distanca i da se te kategorije ljudi doživljavaju kao društveno nepoželjne. Riječ je o osobama s kriminalnom prošlošću, narkomanima, alkoholičarima i homoseksualcima. Prema tim kategorijama ljudi u hrvatskom društvu postoji značajna distanca. O svemu tome bi i hrvatski zakonodavac trebao voditi računa. Hrvatski zakonodavac, naime, pokušava razriješiti probleme u društvu često propisujući ono što se stvarno ne može ostvariti. Osim toga novim zakonima pokušava se nametnuti određeni sustav vrijednosti umjesto da se stvaraju uvjeti za njegov razvoj i promjene u segmentu gdje se te vrijednosti trebaju mijenjati.

Bez obzira na dobivene rezultate, potrebno je ozbiljno uzeti u obzir i mogućnost da i nije došlo do stvarnog smanjenja socijalne distance, odnosno netolerancije u društvu, već da je došlo do povećanja indiferentnosti prema pojedinim kategorijama ljudi. Indiferentnost nipošto nije jednoznačna s tolerantnošću.²⁷ Indiferentnost znači da je potencijalni sukob prolongiran do trenutka kada će se dvije opcije naći u poziciji da se bore za zajedničke ograničene izvore. Do koje su mjere suvremena društva više polarizirana nego tolerantna govore i podaci o sukobima u suvremenim društvima kakva su primjerice nizozemsko ili skandinavsko društva koja su dugo vremena slovila kao izrazito tolerantna, no u posljednje vrijeme je vidljivo da je zapravo bilo riječi o organiziranju života paralelnih svjetova.²⁸ Kada takav život više nije funkcionirao

²⁷ Usp. Špiro MARASOVIĆ, *Demos ante portas: Crkva u Hrvatskoj pred demokratskim izazovima*, Split, 2002., 94.

²⁸ Usp. P. Vink MAARTE, Dutch 'Multiculturalism' Beyond the Pillarisation Myth, u: *Political Studies Review*, 5 (2007.) 3, 337-350.

izašla je na vidjelo velika stvarna podijeljenost i visoka socijalna distanca prema određenim kategorijama stanovništva za koje se pretpostavljalo da su dobro integrirane u domicilnu populaciju. To nikako ne znači da moramo odbaciti rezultat prema kojemu dolazi do smanjenja socijalne distance u Hrvatskoj. Evidentno je da do smanjenja socijalne distance dolazi, samo je pitanje u kojoj mjeri i u kojem smjeru krećemo, to jest prema većoj indiferentnosti ili prema nižoj socijalnoj distanci?

Ne smije se izgubiti iz vida činjenica da u hrvatskom društvu postoje kategorije ljudi prema kojima je i na ovoj, civilizacijskoj, građanskoj razini, porasla socijalna distanca.

Drugu smo hipotezu postavili imajući u vidu problem razočaranja mnogih ljudi stanjem u hrvatskom društvu. Svojevremeno se, to jest početkom 90-ih godina dvadesetoga stoljeća smatralo da će sama promjena društveno političkog sustava dovesti do promjene navika, običaja i stila života hrvatskih građana. Što vrijeme dalje odmiče, očitije je da je riječ o veoma složenom procesu. Iskustvo socijalnog raslojavanja društva, snažnog pritiska krupnog kapitala iz inozemstva i s tim povezana težnja da se odgovornost i rizici života prebace s 'države na pojedince', te kontinuirani pad povjerenja u društvu, uvjetovali su, smatramo, ovu težnju hrvatskih građana prema većoj socijalnoj zaštiti, odnosno prema većoj rezerviranosti za model preuzimanja osobnog rizika za život u suvremenom društvu. Na neki način, ljudi priželjkuju da se uz pomoć države mogu oduprijeti organiziranom krupnom kapitalu, jer pojedinac u odnosu na taj kapital nema šanse. Zbog toga, Hrvati vjerojatno i reagiraju spontano tražeći veću zaštitu i angažman države u svijetu u kojemu dominantnu ulogu imaju, ne pojedinačni kapitalisti, vlasnici malih ili srednjih poduzeća, nego organizirane korporacije čiji se kapital nerijetko mjeri bogatstvom država.

Paradoksalno je u ovom pitanju to što hrvatski građani, s jedne strane, traže veću zaštitu od države i veći angažman od institucionalnog sustava, dok, s druge strane, pokazuju veoma veliku sumnju u sposobnost države i njezinih institucija da to učinkovito i učine. Više dosad provedenih empirijskih istraživanja pokazuje da je u Hrvatskoj prisutan kontinuiran pad povjerenja u institucije. Tu dolazimo do naše treće hipoteze. Imajući u vidu tu činjenicu, to jest da je u Hrvatskoj na sceni kontinuirani pad povjerenja u institucije uz razvoj individualizacijskih procesa te nesnalaženje hrvatskog zakonodavca da zakonima uredi konkretno hrvatsko društvo poštujući sustav vrijednosti i kulturu hrvatskih građana, pretpostavili smo da bi u hrvatskom društvu moglo doći do procesa desolidarizacije i orijentacije na vlastito postignuće i samozaštitu, koristeći se sustavom ali ne participirajući na

izgradnji općeg dobra. Naredni čimbenik pretpostavljene smanjene razine solidarnosti u društvu je i odmak od ratne traume koja je, po svojoj vlastitoj logici inducirala visoku razinu solidarnosti. Dakle i s toga naslova bio je pretpostavljen pad solidarnosti u društvu.

Rezultati koje imamo pred sobom daju za pravo toj pretpostavci. Hrvatsko se društvo desolidarizira. Razina solidarnosti iz 1999. godine ostala je ista jedino s obzirom na obitelj te nemoćne i bolesne. U vremenu u kojemu je realno očekivati daljnju eskalaciju krize u svijetu, u Hrvatskoj daljnje slabljenje solidarnosti može biti višestruko problematično. Ne samo s aspekta pomoći ugroženim slojevima kojih ima sve više, nego, još i više, s aspekta razvojnih potencijala društva. U kompetitivnom okruženju, u kojemu se jedino države mogu uspješno nositi s korporacijski organiziranim krupnim kapitalom, društvo koje je u sebi nesolidarno, polarizirano i rastrgano tražeći pojedinačne interese bez osjećaja za opće dobro i svijesti da se jedino kroz promicanje zajedničkog dobra može promovirati osobno dobro, naprosto ne može biti kompetitivno. Imajući u vidu sociodemografske pokazatelje, vidimo da su prihodi i obrazovanje obrnuto proporcionalni sa solidarnošću na mikro i mezo razini. To znači da su obrazovaniji i bogatiji ljudi (a obrazovanje je visoko korelirano s prihodima) ujedno manje skloni biti solidarnima a više se oslanjaju na osobna postignuća. Na jednoj razini to je razumljivo, no za razvoj hrvatskog društva nije dobro. Upravo ta kategorija ljudi čini svojevrsnu društvenu elitu i svojevrsan je *opinion maker*. Osim toga vidimo da imamo pozitivnu korelaciju solidarnosti i odlazaka na misu i to na mikro i makro razini. To upućuje na potencijal izgradnje solidarnosti u društvu polazeći od konkretnih crkvenih zajednica koje već postoje, okupljaju se na liturgijama i očito su senzibilizirane za solidarnost u širokom spektru.

Ovdje dolazimo do naše četvrte hipoteze koja govori o adekvatnosti odgovora koje Crkva daje na pojedina socijalna pitanja. Naša je pretpostavka bila da se nastavlja pad povjerenja u mogućnost da Crkva da odgovarajuće odgovore na društvena i socijalna pitanja. Razlog takve naše pretpostavke jest višestruk. Prije svega postoje ozbiljne indicije koje pokazuju da je socijalna duhovnost u Hrvatskoj slabo razvijena. Mnogo je snažnije razvijena individualna pobožnost koja se dobro uklapa u karizmatičku religioznost koja se u mnogim vidovima razvija kod nas i u svijetu. I za to postoje mnogi ozbiljni razlozi, ali oni nisu predmet našeg istraživanja. Nas ovdje zanima zašto se nije razvila i socijalno usmjerena duhovnost? Spominjemo tek neke razloge. Prije svega, valja imati na umu da smo u Hrvatskoj imali realan diskontinuitet od gotovo pola stoljeća nemogućnosti razvoja socijalno angažirane duhovnosti.

Nakon sloma komunističkog sustava, Hrvatska se suočava s ratnim stradanjima a vjernici nisu u mogućnosti sustavno promišljati reafirmiranje socijalne duhovnosti. Na primarnoj razini upoznavanja s tom dimenzijom duhovnosti krenulo se relativno kasno. Tek nakon što se u Hrvatskoj počelo više raspravljati o važnosti i značenju socijalnog nauka Crkve, nakon što je na institucionalnoj razini osnovan Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK-e,²⁹ a na hrvatskim se teološkim učilištima počinje davati veće značenje socijalnom nauku Crkve³⁰ i nakon porasta svijesti o značenju socijalne dimenzije vjere i uopće socijalnog nauka Crkve u školskom vjeronauku i uopće u pastoralu, postupno raste svijest o važnosti socijalne duhovnosti, posebno za život kršćana u društvu.

U samoj Crkvi nakon Domovinskog rata prevladava zaokupljenost obnovom porušenih i izgradnjom novih crkvenih objekata. Više se ulagalo u objekte, mnogo manje u ljude.

To je jedan od razloga na temelju kojega smo pretpostavljali da će uloga Crkve u socijalnoj sferi biti još lošije percipirana nego što je to bilo 1999. godine. Drugi je razlog medijsko okruženje koje je iznimno nesklono Crkvi kao instituciji i koje prati Crkvu i njezine službenike uglavnom u smislu mogućih skandala i odstupanja od moralnih standarda za koje se zalažu. Istodobno ne iznosi se na vidjelo ono dobro što se u Crkvi događa i što se konkretno radi na mnogim razinama u socijalnoj sferi. To je uostalom problem i s drugim institucijama. Ono što je pozitivno i dobro nije medijski zanimljivo, odnosno potrebno je mnogo više znanja i umijeća da se nešto dobro predstavi u medijima. Takva medijska slika Crkve svakako nije jedini razlog zbog kojega je došlo do pada vjerovanja da Crkva može adekvatno odgovarati na socijalne probleme u društvu, ali svakako je bitna.

Na trećem mjestu smatramo da je u Hrvatskoj bitno uzeti u obzir da Crkva postaje, što nikako nije dobro za razvoj hrvatskog društva, sve više »zadnja crta obrane« u mnogim sferama, od borbe za radnička prava pa do očuvanja okoliša i suvereniteta (*Iustitia et pax*)³¹, ali bez stvarnog učinka na donošenje onih konkretnih učinaka.

²⁹ Usp. Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ – Marijana KOMPES, *Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve. Deseta obljetnica djelovanja (1988. – 2008.)*, Zagreb, 2008.

³⁰ U tom kontekstu važan je događaj osnivanje Katedre socijalnog nauka Crkve na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu; usp. Stjepan BALOBAN, *Socijalni nauk Crkve u Hrvatskoj*. Katedra socijalnog nauka Crkve, u: *Bogoslovska smotra*, 76 (2006.) 4, 1013-1027.

³¹ Važnu ulogu na tom području ima Komisija »Pravda i mir« HBK-e; usp. Vlado KOŠIĆ – Gordan ČRPIĆ, *U službi pravde i mira. For the sake of Justice and Peace. Komisija »Iustitia et*

Usprkos svemu, u trendu smanjena solidarnosti u hrvatskom društvu i u povećanju negativnih posljedica sveopće krize, Crkva preko svojega socijalnog nauka može biti učinkovitija kako u crkvenim krugovima tako i u društvu. Ona bi mogla u Hrvatskoj biti integrirajući čimbenik u stvaranju uvjeta za izlazak iz krize. Na toj crti, papa Benedikt XVI. poziva na interakciju različitih razina ljudskog znanja kako bi se moglo zajednički djelovati. Zbog složenosti problema različite »discipline trebaju surađivati posredstvom uređene interdisciplinarnosti«³². Iznimno učinkovitu ulogu Benedikt XVI. vidi u socijalnom nauku Crkve jer on »vjeri, teologiji, metafizici i različitim znanostima omogućuje da pronađu svoje mjesto unutar suradnje koja je u službi čovjeka. Upravo pod tim vidom socijalni nauk Crkve ostvaruje svoju mudrosnu dimenziju.«³³

Summary

THE DESOLIDARISATION OF CROATIAN SOCIETY

Stjepan BALOBAN

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
stjepan.baloban@zg.t-com.hr

Gordan ČRPIĆ

Centre for Promotion of the Social Teaching of the Church
Heinzela 5, HR – 10 000 Zagreb
censoc@zg.t-com.hr

Ivan ŠTENGL

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
stengli@theo.kbf.hr

The authors compare the results of two empirical surveys as part of the »European Values Study« (1999 & 2008) in relation to the (non)presence of solidarity in Croatian society. After the Introduction, in which they point out the theological contribution to scientific research of solidarity in Croatian society and the absence of any fundamental

pax« Hrvatske biskupske konferencije 1989. – 2009. Izjave, priopćenja, apeli, izvoještaji, Zagreb, 2009.

³² BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (7. VII. 2007.), Zagreb, 2009., br. 30, 48.

³³ *Isto*, br. 31, 49.

research of solidarity in Croatian civil literature, the results obtained for certain hypothesis are analysed in more detail.

The article examines four points based on the results obtained for Croatia and analyses social distance; relationships between liberal and etatistic models of responsibility in society; willingness to help; and the perception of Croatian citizens about how much the Church responds to social problems and people's needs.

In a broad Conclusion the authors show that the set hypotheses were on the most proven. The results indicate that there has been a reduction in social distance the question though is, to what degree or to what degree has indifference in fact increased? The second hypothesis is confirmed too. Croatians demand greater protection and involvement of the government. The results of the survey indicate that Croatian society is de-solidarised. In times of crisis and a continuing weakening of solidarity in Croatia this could be twice as problematical. Finally the fourth hypothesis is confirmed which indicates a diminishing trust amongst Croatian citizens in the Church and whether it is adequately responding to social issues and problems in Croatia. Despite the trend of diminishing solidarity in Croatian society and the growing negative consequences of the crisis in general, through its social teachings the Church can be more efficient in a Church environment and in society, particularly through an inter-disciplinary dimension which can contribute to greater cooperation between vital factors in society for common good.

Key words: solidarity, desolidarisation, social distance, willingness to help, the Church and social problems, social security.